

- 4 од. зб., 1932-1934 рр.
13. Культурні й навчально-освітні установи. Шкільні інспекторати // ДАРО, Дубнівський, ф. 541, 1 од. зб., 1928-1929 рр.; Костопільський, ф. 252, 8 од. зб., 1928-1939 рр.; Ровенський, ф. 248, 2 од. зб., 1922-1938 рр.
 14. Правління Волинської округи спілки вчителів Польщі // ДАРО, ф. 184, 73 од. зб., 1926-1939 рр.
 15. Особисті фонди. Гофман Якуб // ДАРО, ф.160, 93 од. зб., 1914-1939 рр.
 16. Фонди радянських установ і організацій періоду Громадянської війни і революції: Дубнівський повітовий виконавчий комітет // ДАРО, ф. Р - 421, 24 од. зб., 1919 р., тематична картотека.
 17. Сарненський міський революційний комітет // ДАРО, ф. р - 469, 5 од. зб., 1919 р., тем. карт.
 18. Дядьковицький волосний революційний комітет // ДАРО, ф. р - 358, 38 од. зб., 1920 р., тем. карт.
 19. Фонди радянських установ, організацій та підприємств періоду 1939-1964 рр. Рівненське обласне статистичне управління // ДАРО, ф. р - 454, 4456 од. зб., 1944-1962 рр.
 20. Пономарьова Т.О. Світла особистість імперії темряви: В.Г.Короленко на Рівненщині: джерела, літературні дослідження та краєзнавчі нариси / Т.О.Пономарьова. – Рівне, 2010. – 304 с.

V. G. Vytkaľov

CULTURAL PRACTICE OF VOLYN IN ARCHIVAL DOCUMENTS AND MATERIALS

In the article the separate (mainly culturological aspiration) funds of the regional archive Rivne state (RARS) and possibility of their use are analysed in further scientific activity

Key word: *archive, historical sight, Rivne state.*

УДК 044.325

С.В. Виткалов

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ВОЛИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізовано хрестоматію Рівненських авторів В.Виткалова та Т.Пономарьової «Берестецька битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І.К. Свєшнікова». Акцентується увага на основних структурних розділах книги та принципах їх побудови.

Ключові слова: *наукова спадщина, національно-визвольна боротьба, Україна.*

Сучасна економічна й суспільно-політична ситуація, на перший погляд, є вкрай не сприятливою для особливого наукового зацікавлення історичною проблематикою. Проте саме наш час вирізняється посиленою увагою не лише науковців, але й широких верств населення до історико-культурної спадщини власного народу, що завжди було ознакою відповідного історичного мислення та високої політичної культури. Ця теза стає ще більш актуальною, коли мова йде про окремі сторінки вітчизняної історії, що часто мають неоднозначне, а подекуди й полярне тлумачення, в різні суспільно-політичні періоди функціонування цієї держави або ж у політичній думці народів, що її оточують. У нашому випадку йдеться про національно-визвольну боротьбу українського народу 1648-1657 років під проводом Богдана Хмельницького і її ключову

подію - Берестецьку битву 1651 року, форма підготовки, проведення та результат якої не залишають й сьогодні байдужими літературознавців [1], представників інших наукових сфер й особливо, на жаль, політиків [2].

У багатовіковій історії українського народу період другої половини XVII століття посідає досить важливе місце. Це доба, коли невибагливий і повільний плин суспільного життя, типовий для Середньовіччя, змінився значним прискоренням, що позначилося на всіх сферах, зачіпаючи економіку, міжконфесійні відносини, культурно-мистецькі процеси тощо. У свою чергу, національно-визвольна боротьба другої половини XVII століття в Україні докорінно оновила суспільство, відкрила нові шляхи його розвитку, стимулювала активізацію буржуазно-капіталістичного типу суспільного устрою та державотворення.

Причини, що спонукали до цього широкого народного збурення, здавалися досить прозаїчними: перебуваючи в складі Речі Посполитої, українські терени не мали шансів на повноцінний політичний і національно-культурний розвиток. Чужинці не надавали українським землям навіть часткової самостійності. Польська державна ідея була провідною, що поступово денаціоналізувало українську еліту. Українці не допускались до участі в процесі керівництва власними землями, а також до занять наукою, ремеслами, торгівлею тощо. Економічне й політичне життя зосереджувалось у руках іноземців, переважно поляків.

По-друге, глибокі суперечності часто виникали й у сфері економічних відносин. Особливо в сільськогосподарському виробництві півдня України, де розвиток якісно нового типу господарювання, що зумовлювався встановленням козацького устрою, йшов урозріз із панщинним станом господарства, базованим на праці кріпаків та селян. До того ж козацтво почало виробляти власні принципи та підходи соціальної організації, що радикально відрізнялись від середньовічних принципів Речі Посполитої.

По-третє, особливо гостре протистояння окреслилось у цей час і в релігійно-національній сфері. Політика Речі Посполитої у ставленні до української православної Церкви була неприйнятною для етнічного населення. Прикладалися чималі зусилля щодо її ліквідації та впровадженню католицизму чи уніатства: закриття православних монастирів і церков, примусове залучення до католицизму (уніатства), і в той же час продовжувалося форсоване будівництво костьолів, пожвавилась діяльність місіонерів католицьких орденів. Та й дискримінація за релігійною й мовною ознаками в управлінській діяльності, системі освіти тощо значною мірою посилювала національне обурення, ненависть до гнобителів. Тож дія цих та їм подібних чинників, а також постійні жорстокі репресії режиму, спрямовані на придушення найменших виявів непокори, виснажливі напади татар і призвели населення до усвідомлення неприйнятності такого становища. У свою чергу, повалення гнобительської влади було вигідним усім верствам: селянству, міщанству, духовенству, козацтву, інтелігенції, що й об'єднувалися заради ліквідації національно-релігійного гноблення, побудови власної держави, знищення феодального землеволодіння, кріпацтва й утвердження нової системи соціально-економічних відносин на основі приватної власності і праці вільної людини. На українських теренах прискорено формувалося, за словами М.Максимовича, «однодумне суспільство». З іншого боку, цей, другий після княжої Русі, «золотий вік» в історії української культури, не зважаючи на наявність сотень самих різноманітних назв праць, досить слабо висвітлений, як підкреслюють фахівці, у спеціальних, особливо історіографічних виданнях. Для цього достатньо переглянути останні дослідження В. Смоля та В. Степанкова, відповідні томи фундаментальної п'ятитомної енциклопедії «Історія української культури», розвідки Ю. Мицика й багатьох інших науковців, предметом уваги яких є період другої половини XVII століття.

Отже, з метою з'ясування історичної правди, уточнення багатьох фактів в україно-польсько-російських відносинах, рівненськими дослідниками й здійснено

спробу відтворити як хід підготовки, проведення самої битви, так і відгомін тих подій у науковій спадщині дослідників різних країн Європи у різний час, починаючи вже з моменту завершення битви.

Поштовхом до такого пошуку, на думку авторів хрестоматії «Берестецька битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І.К.Свешнікова» Виткалова В.Г. та Пономарьової Т.О. [4], стали два провідні чинники, а саме - матеріали (значною мірою не опубліковані) відомого вітчизняного історика-археолога, доктора історичних наук, професора, академіка Польської академії наук, професора Краківського університету, який майже чверть століття присвятив вивченню саме цієї події, Ігоря Кириловича Свешнікова (90-річчя від дня народження якого минуло у 2005 році), а також 350-річчя від дня смерті видатного вітчизняного полководця Б.Хмельницького (що виповнилося у 2007 році), під чийм керівництвом і було розпочато цю національно-визвольну боротьбу українського народу проти релігійної, культурної та політичної експансії Польщі.

Значний масив документального матеріалу, сконцентрованого в аналізованій книзі, був зібраний ним (І.К.Свешніковим – С.В.) упродовж тривалого часу по архівних та музейних установах Кракова, Любліна, Вроцлава, Гданська, Варшави, Москви та Львова як міст, найбільш причетних до подій понад 355-річної давнини. Проте значна їхня частина, через певні причини переважно суб'єктивного характеру, не увійшла до відомої праці цього автора [3] і була опублікована дещо пізніше, вже в іншому виданні [4], макет якого розроблено після смерті І.К.Свешнікова і який став предметом аналізу запропонованої статті. Підкреслимо також, що аналізована книга суттєво доповнює і розширює збірку матеріалів про цей період, укладену Ю. Мициком та В. Цибульським під назвою «Волинь в роки визвольної війни українського народу XVII століття» і надруковану в Рівному. Але повернемося до подальшого аналізу тексту.

Книга має чимало розділів і містить багато офіційних документів (с. 29-56), безпосередньо пов'язаних із самою подією. Це, перш за все, - універсали польського короля Яна Казимира та гетьмана України - Богдана Хмельницького, а також провідника селянського повстання (червень 1651 року) у Польщі О.- Л. Костки-Наперського. Сюди ж віднесено й декілька Указів російського царя Олексія Михайловича, призначених його представникам за межами Росії (С. Прозоровському та Г. Рєпніну).

Окрім фрагментів відомого Білоцерківського договору (18.09.1651 р.), тут вміщено численні реляції, записки, донесення (с. 33-50) представників із різних політичних таборів, адресованих до своїх безпосередніх керівників, матеріали яких також дають можливість відтворити хід підготовки цієї події та прослідкувати відповідну реакцію на багаторічне протистояння Польщі й України у різних політичних таборах та європейських країнах.

Ще одними важливими документами, що знаходяться в названій вище книзі, є численні конфесати (зізнання полонених з обох ворогуючих сторін) (с. 51-56), за якими можна співставити точність тієї чи іншої інформації стосовно, зокрема, кількості військ, задіяних у цьому протистоянні з обох таборів, їх переміщення, настрої серед учасників, форми підтримки аналізованої події місцевим населенням, оцінці важливості залучення до участі у цьому протистоянні іноземних найманих військ тощо.

Безперечно, найбільшим та найяскравішим за своїм змістом у збірці залишається розділ, що складає листування (с. 57-156). Зазначені матеріали становлять особливий інтерес перш за все тому, що їхні автори, треба думати, не сподівалися на публікацію цієї інформації у майбутньому, і тому вона є не лише конфіденційною за своєю сутністю, але й дає підстави подивитися на її авторів сучасними очима, з точки зору об'єктивності, співставлення різних, уже усталених сьогодні, точок зору на те чи інше явище або ж історичну особу.

Стосовно ж документів, зібраних тут, то це і фрагменти епістолярної спадщини самого гетьмана Б.Хмельницького та польського короля Яна Казимира, і, численних посадовців із керівного оточення ворогуючих сторін; вищого духовенства, зокрема, таких, як константинопольського патріарха Парфенія до київського та корінфського митрополитів, корінфського митрополита Йоасафа (що постійно знаходився в оточенні гетьмана від самого початку війни і загинув під Берестечком) до російського царя та молдавського господаря В. Лупулла, кримського хана Іслам-Гірея III до Війська Запорізького, Баклаш-аги Янчерина до гетьмана Б. Хмельницького, а також розмаїте листування «різновекторно спрямованих» осіб із братом короля - королевичем Каролем; чимало листів (15 із 29 відомих на сьогодні загалом) папського нунція Дж. де Торреса до Ватикану, що висвітлюють таємні підвалини складної й почасти суперечливої зовнішньої політики держав, зацікавлених у швидкому розв'язанні цього військово-політичного протистояння, а також їхніх опонентів тощо.

Тут зібрано також численне дипломатичне листування, яке для сучасних військових та політиків повинно становити особливий інтерес, адже розкриває особливості й систему організації інформаційного процесу особового складу військ (і це у другій половині XVII століття!), сконцентрованого у німецьких «летючих листках» (с. 112-113), які друкувалися для іноземних найманців, що знаходилися на службі у польського короля і подавали досить розлогу інформацію про найважливіші події.

Розділ цікавий перш за все й тим, що зберігає інформацію, так би мовити, «інтимного» характеру, адже несе у собі певний шарм стилю і самого автора, і в той же час засвідчує його ставлення як до самої події, так і до конкретного адресата, його посади, статусу в суспільстві тощо. Переважна більшість інформації цього розділу - матеріали представників католицького табору; її відрізняє, як правило, надмірне захоплення вчинками своїх персонажів, часто очевидна необ'єктивність у поданні та тлумаченні окремих фактів, особливо коли йдеться про представлення такої інформації на розгляд королю. Проте ці листи (зокрема високих державних посадовців чи їхнього найближчого оточення, духовенства, представників військової знаті) дають можливість відтворити не лише певний рівень духовної чи врешті-решт професійної, дипломатичної культури тих чи інших конкретних персонажів у європейській історії, їх роль у середовищі обох ворогуючих сторін, але й побачити те широке суспільно-політичне та культурне тло, на якому розгорталася ця подія (див. іменний покажчик), а також вкотре переконатися, настільки важливим політичним фактором виявилася ця національно-визвольна боротьба українського народу під проводом Б.Хмельницького у подальшій долі європейських країн.

Ці документа (з іншого боку) є важливими ще й тому, що дають змогу прослідкувати наочно та зайвий раз пересвідчитися у тому, що бажання позбутися сумних чи трагічних сторінок у долі кожного конкретного народу чи окремої особи, намагання переписати їх заново, було притаманне не тільки українцям, полякам чи росіянам і не лише у XX столітті та у більш пізню добу.

У той же час така велика кількість збереженої епістолярної спадщини, що представлена у цій збірці, дає всі підстави стверджувати, що згадана подія залишається й надалі справді непересічною в історії багатьох країн Європи, незважаючи на те, як до неї ставилися (чи ставляться й сьогодні) науковці, представники різних урядів чи широкий загал, який переймається проблемами національно-культурного життя своїх сусідів.

Наступний розділ збірки складають діаріуші (щоденникові записи), хроніки, літописи, спогади, записки (с. 157-211). В аналізованій нами праці вміщено їх (діаріушів) декілька: передусім це записи невідомих нам авторів, зроблені фактично по гарячих слідах події (а саме у період із 23.06. - 7.07. 1651 р.; 15.07. - 22.07. 1651 р. та 20.07. - 27.08. 1651 року і вміщених у книзі під №№ 193 - 195), а також нотатки уже

визнаних дослідників - С.Освенціма, А.М'яковського та І.Майера.

Тут є також і фрагменти із відомих хронік та літописів, зокрема Ф.Сафоновича, Самовидця, Я.Лизогуба(?), Г.Грабянки, В.Дворецького, Я.Юзефовича, Я.Єрлича та ін. (с. 157-193), що тривалий час вважалися навіть офіційними документами. За цими матеріалами, вмонтованими у відповідні підручники й методичні збірники, навчалося не одне покоління молодих людей і не лише на українських теренах. Це, так би мовити, класика вітчизняної історичної літератури. Проте не всі вони мають однакову історичну цінність, адже часто їхні автори подають не лише документальні матеріали, а літературно опрацьовану, а в окремих випадках - і спотворену історію. Це швидше за все історичні романи (приміром, літопис Г.Грабянки), не позбавлені у той же час певних літературних якостей, яскраві зразки української мовної культури. Адже у XVIII столітті історична проза посідала важливе місце у суспільстві, залишаючи позаду себе ораторсько-учительну і житійну літературу. Тож може саме тому І.К.Свешніков і відібрав лише невеличкі фрагменти окремих із названих вище праць для підтвердження загальної концепції своєї книги.

Її доповнюють спогади або ж автобіографічні записки (с. 194-211) знаних на культурно-політичному обрії Речі Посполитої осіб, зокрема А. Радзивілла, М. Єміоловського, Б. Радзивілла, М. Голинського, Ст. Вежбовського та дослідника, чие прізвище нам не відоме, проте відома його праця («Про козацькі війни за Хмельницького»). Ці автори представляють різні суспільно-політичні прошки тогочасного суспільства, а відтак, і погляди, уподобання, рівень політичної культури та історичного мислення; по-різному ставилися вони як до самої події літа 1651 року, так і до країн-учасниць цього військового протистояння. І це також є перевагою аналізованої збірки, адже ми маємо добру нагоду відслідковувати не лише рівень патріотизму, захоплення тією чи іншою особою з боку того чи іншого автора, але й побачити розсудливий, зважений погляд на ту чи іншу подію в історії крайни неупередженого дослідника.

Автори аналізованої збірки внесли у загальний контекст книги і значний матеріал (зібраний безпосередньо І.К. Свешніковим), що стосується фрагментів окремих творів істориків-сучасників Берестецької битви 1651 року. Насамперед це праці В. Коховського (зокрема і його поетичні спроби оцінки згаданої події), П. Шевальє «Історія війни козаків проти Польщі», Й. Пасторія «Війна скіфо-козацька...», П. Лінаж де Восієнна «Справжнє походження повстання козаків проти Польщі», Й. Шледера «Театр Європи», Я. Суші «Фенікс» тощо (с. 212-269). Вони різні за обсягом, формою викладу матеріалу, а головне - наявною системою «ідеологічних координат» дослідників, проте «кут бачення» події їхніми авторами прослідковується в них досить об'ємно та виразно, а отже, дає можливість домогтися більшої переконливості та об'єктивності в оцінці того чи іншого явища чи будь-якого конкретного персонажа вітчизняної або ж європейської історії загалом.

Розділ хрестоматії «Історіографія Берестецької битви» (с. 270-325) є чи не найбільшим за обсягом та інформаційною насиченістю і складається цілком із матеріалів, відібраних свого часу, із значної кількості відомих джерел, самим І.К. Свешніковим. Тут вміщено фрагменти історичних розвідок науковців XVIII століття (за якими, як і за наступними, поданими нижче, джерелами, що представлені в тексті, легко прослідкувати, що нового віднайшов і увів до наукового обігу той чи інший автор стосовно вивчення цієї події), зокрема вже класичних історичних праць: П. Симоновського «Краткое описание о казацком малороссийском народе» та не дуже виразної з точки зору національних інтересів України розвідки А. Рігельмана «Летописное повествование о Малой России и ее народе, и казаках вообще», де Б. Хмельницького зображено не як борця за визволення власного народу, а лише як такого, що «віддався у вічне підданство Російської держави, чим доставив давню

вотчину великих російських государів як давніше і їхнє володіння» [5, с. 752].

Є тут і праці знаних європейських фахівців, таких, як Соліньяк («Загальна історія Польщі»), Й. Енгель «Історія України і українських козаків», Ж. Шерер «Історія запорізьких козаків», більше присвячених висвітленню сутності цього явища (козаччини - авт.) на теренах України, етапів та внутрішніх механізмів розвитку, його ролі в подальшій долі європейських країн тощо, аніж аналізу результатів самої битви 1651 року. Треба наголосити, що Козаччина, як суспільно-культурний феномен, вже з самого моменту її появи почала викликати шире зацікавлення не лише у майбутніх її учасників, чи тих, хто їй відверто симпатизував, але й численних європейських науковців.

XIX століття (с. 278-307) в інтерпретації (тобто очима) І. К. Свешнікова представлена фрагментами класичних наукових досліджень М. Маркевича («История Малороссии»), Д. Бантиш-Каменського «История Малой России», Ю. Бартошевича «Битва під Берестечком», М. Костомарова «Богдан Хмельницький», І. Каманіна «Битва казаков с поляками под м. Берестечком в июне 1651 года», П. Меріме «Богдан Хмельницький», С. Соловйова «История России с древнейших времен», М. Теодоровича «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии», а також низкою праць К. Горського (з питань історії польської військової справи) та розвідкою анонімного автора («Битва під Берестечком»), схованого під символом «Р». Частина цих авторів (як, приміром, М. Маркевич) проводять думку про тяглість, безперервність історії українського народу (починаючи від Київської доби і до XVIII століття), єдність його державницької традиції і, відповідно, шукають свою аргументацію тим чи іншим крокам з боку військових чи дипломатів. Інші (С. Соловйов) історичні реалії розглядають інакше. Проте аналізована подія в їхніх розвідках посідає належне місце і досить чітко простежується ставлення дослідника і до неї.

Із авторів, що досліджували обрану нами для розгляду подію у першій половині XX століття (с. 307-325), сам І. К. Свешніков відібрав лише декількох - Л. Кубалю («Szkice historyczne»), М. Грушевського (відповідні томи його фундаментально «Історії України - Руси», К. Осипова «Богдан Хмельницький», І. Крип'якевича «Богдан Хмельницький», В. Голобуцького «Россия и освободительная война украинского народа 1648-1654 гг.» та його ж «Запорожское казачество» і Ф. Шевченка «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII століття»). Тож і за цими працями, що стали предметом наукового інтересу І. К. Свешнікова, також можна збагнути ставлення самого автора до наукової спадщини дослідників українського історико-культурного процесу першої половини XX століття.

У залишених рукописах автора, як зазначають упорядники аналізованої збірки, зберігся і невеличкий матеріал, який цілком логічно можна було б подати як окремий розділ, а саме «Берестецька битва в усній народній творчості» (с. 326-329), де вміщено відомі народні пісні (у різних літературних транскрипціях) про зазначену вище подію. Майже всі ці твори взято із збірок, зібраних свого часу М. Костомаровим на теренах Волині. До речі, відзначимо, що у другій половині XVII століття поети постаттю Б. Хмельницького, як організатора цієї події, цікавляться мало, адже суспільство переживало важкі часи Руїни і особливих підстав захоплюватися ним не було. Нова хвиля зацікавлень гетьманом з'явиться вже у XVIII столітті після повстання та поразки гетьмана І. Мазепи. А взагалі висвітлення ролі Б. Хмельницького у національно-визвольному русі, як зокрема й аналізованої події у поетичній спадщині нашого народу склали б окрему, не менш яскраву сторінку культурологічних досліджень.

Цікавим для всіх тих, кому не байдужа доля української художньої культури, є, на нашу думку, й розділ «Іконографічні джерела» (с. 330-331), у якому відтворено аналізовану нами подію в пам'ятках мистецтва. Саме тут розглядаються, з посиланням

на додатки, гравюри (голландського художника В. Гондіуса) Б.Хмельницького (виконані майстром, ймовірно, з єдиного прижиттєвого портрета українського гетьмана), полонених під Берестечком козаків та селян (звернемо увагу на одяг, ретельно відтворений митцем, у який одягнені полонені; він – зимовий, хоча битва, як відомо, відбулася в середині літа), над побутовими деталями вбрання яких теж потрібно замислитися наступним дослідникам. До речі, ці гравюри виконані митцем для титульної сторінки аналізованої нами книги Й. Пасторія «Війна скіфо-козацька, або про змову татар, козаків і руського плебсу проти Польського королівства, знищену непереможним королем польським і шведським Яном Казимиром» (1652 р.) (для всіх тих, хто цікавиться мистецтвом бароко та його проявом у літературі, звернемо увагу вже на самі заголовки праць західноєвропейських авторів, у яких виразно видно це надмірне словесне нашарування).

Тут вміщено також барельєф відомого західноєвропейського митця Ж. Тібо, майстерно зроблений ним для саркофага польського короля Яна Казимира; чеканку і гравірування на срібній плакетці «Яків Суша відправляє подячний молебень перед іконою Холмської Богоматері (свого часу - відомої української сакральної пам'ятки) після Берестецької битви»; кам'яний хрест із урочища «Монастирщина», де відбувалися основні події; гральну шашку з відкарбованою карикатурою на польського шляхтича на ній, знайдену лише в одному примірнику; скульптурні реконструкції українських та донського козаків, здійснених скульпторами-антропологами Г. Лебединською, Х. Родрігесом та Є. Веселовською (м. Москва), на підставі черепів, знайдених на одній із козацьких переправ (ці та багато інших речей з поля битви знаходяться сьогодні у Рівненському обласному краєзнавчому музеї).

Отже, усе вище перераховане та ще чимало іншого, переважно не відомого досі для широкого загалу, пов'язаного із згаданою подією і ретельно відібраного авторами хрестоматії для аналізованої книги, представлено на її сторінках.

Завершуючи її побіжний розгляд, слід звернути особливу увагу й на розділ «Археологічні джерела» (Каталог найважливіших знахідок із місця Берестецької битви 1651 року) (с. 332-358). Саме тут представлено опис значної частини знахідок матеріальної культури українців (загальновійськових, нумізматичних пам'яток, а також зразків холодної, металевий, вогнепальної зброї, облаштування коней (яких під час проведення битви тут нараховувалося майже 5 млн.), одягу та військового спорядження, прикрас та речей релігійного вжитку, численних особистих, а також загальних побутових речей тощо), що дають можливість детально відтворити не лише підготовку, хід самої битви, а й, що не менш важливо, - форму одягу, декоративного оздоблення багатьох речей, що оточували тогочасну людину, а отже - скласти більш повну уяву про рівень мистецької і загалом духовної культури тогочасного суспільства, рівня взаємовідносин українців із представниками інших країн (адже зброя, гроші, прикраси тощо, знайдені на полі битви, були не лише українського походження).

Як позитивне, слід відзначити й той факт, що авторами збірки до основного корпусу документів додано й знакову статтю І. К. Свешнікова під назвою «Берестечко» (с. 16 - 28), надруковану свого часу у спеціальній періодиці [6]. Саме вона й стала своєрідною квінтесенцією його багаторічних археологічних дослідів та наукових міркувань і розкриває сутність і значення цієї події в історії українського народу й Речі Посполитої на підставі найбільш переконливих у такому контексті аргументів - археологічних та історіографічних джерел і дає часом дещо інше тлумачення того чи іншого факту, події у вітчизняній і світовій історії, аніж це вважалося усталеним упродовж тривалого часу, зокрема суттєвого впливу аналізованої події й на подальше суспільно-політичне життя Польщі, зміни у ціннісних орієнтаціях українського населення, його ставлення до своїх провідників, ворогів та союзників тощо.

Аналізована книга цікава також і тим, що містить чимало унікальних документів,

пов'язаних і з життєдіяльністю самого І. К. Свешнікова. Автори видання відшукали і представили на його сторінках (а в обласному краєзнавчому музеї м. Рівного ці документи складають окрему, досить об'ємну папку) численні фрагменти рукописів, замальовок предметів старовини, схем розташування військ, різноманітних написів тощо, зроблених рукою цієї видатної в історії Волині людини на місці самої події під час проведення ним багаторічних археологічних досліджень. У книзі вони зібрані у невеличкому окремому розділі (с. 375-388). Тут вміщено й зразки його Замальовок різноманітних побутових речей козаків, зокрема ложок, ножів, шкіряних сумок (взагалі під час розкопок, проведених безпосередньо І. К. Свешніковим, останньому вдалося віднайти досить велику колекцію шкіряних виробів, чого не знаходили археологічні експедиції, проведені вже після 1980-х років; причиною цього, на думку фахівців, можуть бути значні зміни у водному режимі річки Пляшівки, що суттєво впливає на консервуючі властивості торфу), а також піхв для холодної зброї, різноманітних натрусок, кулелійок тощо, так потрібних для кожного військового незалежно від його віросповідання, національності чи причетності до країни-учасниці цього військового протистояння. До речі, достатньо інформації саме про цей обсяг матеріальних зразків із поля битви та їх короткий мистецький аналіз розміщено згаданими рівненськими дослідниками в іншому науковому виданні [7, с. 139-150].

Позитивним, на нашу думку, слід вважати і той факт, що у книзі її авторами-упорядниками збережено також саму стилістику мови дослідника. Це найбільш помітно під час читання перекладів наукових праць, переважно польських авторів, здійснених у різний час Ігорем Кириловичем. Усе це зайвий раз демонструє високий рівень історичного мислення автора, глибину його знання польської та російської культур, звичаїв наших сусідів, форм поведінки у критичних ситуаціях, ставлення до ролі церкви в громадському середовищі тощо. І саме цим представлене на розгляд видання також позитивно вирізняється з-поміж інших подібних і значно розширює наше уявлення про справжній науковий пошук, форму вираження авторської думки, принциповість ученого та робить його справді науковим.

Ще одним знаковим моментом аналізованої праці, на нашу думку, є й те, що фактично усі цитовані документи подаються з обов'язковим посиланням на інші джерела, що знаходяться по різних архівах різних країн Європи, що зайвий раз демонструє ту титанічну працю, яка була проведена свого часу І. К. Свешніковим у вивченні історико-культурної спадщини нашого народу, а також дає можливість досягти максимальної достовірності в оприлюдненні цієї інформації. А наступним дослідникам вона надає вичерпні дані про місцезнаходження того чи іншого документа, систематизує певним чином цю інформацію для подальшої його (дослідника) роботи над вивченням проблем вітчизняної чи світової історії і взагалі є ще однією вкрай необхідною збіркою джерел. Адже, як зазначає відомий учений, фахівець із проблем національно-визвольного руху українського народу доби Хмельниччини, - Ю. А. Мицик, - сьогодні «...дедалі гостріше відчувається... дисонанс між досягненнями в галузі конкретно-історичних досліджень історії національно-визвольної війни та станом публікації джерел» [8, с. 134].

Книга має всі необхідні складові наукового джерела, зокрема географічний (с. 389-397) та іменний (с. 398-403) покажчики, що допомагає кожному досліднику швидко відшукати ту чи іншу потрібну інформацію і таким чином також робить цю хрестоматію корисною у загальному процесі вивчення історико-культурної спадщини українського народу.

Проте, на жаль, невеликий наклад цього видання (200 примірників) не дає змоги більш широкому загалу науковців долучитися до вивчення невідомих або незаслужено забутих та спотворених сторінок вітчизняної історії. Немає змоги зробити це і сучасне студентство, якому теж не байдужа доля й історія власної країни. А отже пошук

необхідного фінансування для перевидання цього вкрай потрібного для молоді та фахівців видання залишається досить актуальною потребою.

І насамкінець, зазначимо, що вихід друком цієї книги є вкрай важливим ще й тому, що основні центри концентрації документального матеріалу, пов'язаного із цією непересічною подією в історії України - Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви 1651 року» та Рівненський обласний краєзнавчий музей, переживають сьогодні далеко не кращі у своїй історії часи. Йдеться, насамперед, про належне зберігання цих фондів (температурний режим, охорона) та загалом матеріально-технічне оснащення згаданих установ культури, відповідну їхню фінансову підтримку, кадрові проблеми (особливо у самому заповіднику) тощо, що в умовах сьогодення є чи не найголовнішим фактором у подальшому збереженні історико-культурної спадщини та історичної пам'яті нашого народу.

Друк книги здійснено відповідно до «Програми поліпшення стану забезпечення населення українською книгою та розширення мережі книжкової торгівлі у Рівненській області на 2003 - 2005 роки». Вона заповнює ще одну прогалину у вивченні історико-культурної спадщини українського народу.

Список використаної літератури

1. Шевчук В. Вітчизни сином був / В.Шевчук // Українська література сьогодні: есеїстика. - К.: Неопалима купина, 2005. - С.34-53.
2. Див.: репортажі із Державного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви 1651 року» в періодичній пресі Рівненщини та загалом засобах масової інформації України за 25-27 червня 2006 року.
3. Свешніков І.К. Битва під Берестечком / І.К. Свешніков. - Львів: Слово, 1992. - 304 с.
4. Виткалов В.Г. Берестецька битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І.К.Свешнікова: хрестоматія / В.Г.Виткалов, Т.О.Пономарьова. - Рівне: РДГУ. - Волинські обереги, 2005. - 404 с.
5. Рігельман О. Літописна оповідь / О.Рігельман. - К., 1994.
6. Свешніков І.К. Берестечко / І.К. Свешніков // Жовтень. - 1985. - №7. - С 91-108.
7. Виткалов В.Г. Мистецька спадщина українського козацтва (на матеріалах археологічних досліджень поля Берестецької битви 1651 року) / В.Г. Виткалов, Т.О. Пономарьова // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. - Рівне: РДГУ, 2000. - Вип.5. - С. 139-150.
8. Мицик Ю.А. Невідомі листи керівників національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. / Ю.А.Мицик // Український історичний журнал, 2000. - №1.

S. V. Vytkaiov

NATIONAL CULTURAL DEVELOPMENT VOLYN AS THE OBJECT OF HISTORICAL RESEARCH

The reading-book of the Rivne authors is analyzed V.Vitkalova and T.Ponomariovoi «Berestecka battle of 1651 by the language of documents: after materials of scientific inheritance of I.K. Svesnikova». Attention is accented on the basic structural divisions of book and principles of their construction.

Key words: *scientific inheritance, national liberation fight, Ukraine.*